

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ

МАРУЩАК НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 343.131(477):342.7

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ОСОБИ НА ПОВАГУ ДО ЇЇ ГІДНОСТІ
НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ**

**Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.**

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: Шибіко Василь Петрович,
кандидат юридичних наук, професор
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри правосуддя

Офіційні опоненти: Шумило Микола Єгорович,
доктор юридичних наук, професор
Національна академія Служби безпеки України,
проректор

Письменний Дмитро Петрович,
кандидат юридичних наук, доцент
Київський національний університет внутрішніх справ,
професор кафедри кримінального процесу

Захист відбудеться 17.12.2010 р. о 11 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.730..01 у Національній
академії прокуратури України за адресою: 04050, м. Київ, вул. Мельникова,
81-б.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національної академії
прокуратури за адресою: 04050, м. Київ, вул. Мельникова, 81-б.

Автореферат розіслано 15.11.2010 р.

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради

Н.В.Лісова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертаційного дослідження обумовлена тим значенням, яке надається вимозі поваги до гідності особи в правовій державі. Україна у Конституції 1996 року проголосила себе правовою державою (ст.1), визнала гідність кожної людини найвищою соціальною цінністю, рівність усіх людей у своїй гідності, закріпила право кожної людини на повагу до її гідності, а утвердження і забезпечення прав й свобод людини – головним обов'язком держави (ст.3, 21, 28).

Проте в будь-якій державі, а особливо в правовій, якою прагне стати Україна, кримінальний процес є такою сферою державної діяльності, яка пов'язана з можливістю істотного обмеження прав людини, у тому числі й конституційних. У зв'язку з цим важливо визначити статус конституційного права людини на повагу до її гідності в сфері кримінального процесу, наскільки повно воно визнане й закріплене в чинному кримінально-процесуальному законодавстві України й дотримується в практиці застосування його органами дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду, зокрема в досудовому провадженні, які існують процесуальні гарантії, теоретичні, правові й практичні проблеми здійснення цього права.

Актуальність даної теми обумовлена й тим, що Україна дала згоду на обов'язковість виконання цілої низки міжнародних договорів, які відповідно до ст. 9 Конституції України стали частиною національного законодавства України і які також містять вимогу поваги до гідності особи, у тому числі й у сфері кримінального процесу, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року, Конвенції проти катувань та інших жорстоких або принижуючих гідність видів поведження і покарання від 10 грудня 1984 року, Європейської конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню чи покаранню від 26 листопада 1987 року.

Ратифікувавши Конвенцію 1950 року, Україна визнала й право кожної людини після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод, зокрема, до Європейського суду з прав людини (ч.4 ст.55 Конституції України, ст.34 Конвенції), рішення якого, як і сама Конвенція, відповідно до ст.17 Закону України „Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини” від 23 лютого 2006 року, є джерелами права.

Слід зазначити, що окремі аспекти права особи на повагу до гідності в різний час були предметом наукового дослідження, проте комплексне наукове дослідження такої проблеми, як забезпечення права кожної людини на повагу до її гідності у кримінальному процесі, зокрема і на стадії досудового розслідування, у науці кримінального процесу України ще не проводилось. Незважаючи на важливість і необхідність забезпечення права кожної людини на повагу до її гідності, недосконалою є й чинна

кримінально-процесуальна форма його закріплення, потребують значного вдосконалення й відповідні положення проектів нового КПК України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з темою Центру дослідження проблем прав людини юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка „Формування механізму реалізації та захисту прав і свобод громадян України” № 01 БФ 042-01 за третім науковим підрозділом „Спеціально-правові способи захисту прав і свобод громадян України”.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу чинного кримінально-процесуального законодавства та практики його застосування, законодавчого, практичного й наукового досвіду інших країн сформулювати й обґрунтувати комплекс теоретичних положень, на яких базується висновок про те, що забезпечення права особи на повагу до її гідності є самостійним принципом кримінального процесу, розробити концепцію та механізм дії принципу забезпечення права особи на повагу до її гідності в кримінальному процесі України загалом і особливо під час досудового розслідування, розкрити його організаційно-правові та процесуальні гарантії і на цій основі сформулювати пропозиції щодо вдосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства України для ефективної реалізації цього принципу.

Відповідно до цієї мети у процесі дослідження ставилися і вирішувалися такі основні завдання:

- проаналізувати в історичному аспекті становлення категорії „гідність” і еволюцію принципу забезпечення поваги до гідності особи в законодавстві України та інших держав;

- розглянути опубліковані в юридичній літературі підходи до розуміння сутності досліджуваного принципу, визначити його поняття, зміст і значення в кримінальному процесі України;

- визначити систему процесуальних гарантій принципу забезпечення права особи на повагу до її гідності;

- з'ясувати особливості дії процесуальних гарантій поваги до гідності особи в кримінальному процесі;

- розглянути моральну шкоду як наслідок приниження гідності особи в кримінальному процесі;

- визначити порядок відшкодування моральної шкоди, що завдана порушенням права особи на повагу до її гідності на стадії досудового розслідування в кримінальному процесі України;

- проаналізувати співвідношення міжнародно-правових норм та чинного національного законодавства України, які закріплюють принцип забезпечення права особи на поваги до її гідності, гарантії його реалізації, і на цій основі сформулювати наукові висновки та пропозиції щодо вдосконалення законодавства, що забезпечує реалізацію цього принципу в кримінальному процесі, а також усунення моральної шкоди, що виникає внаслідок порушення зазначеного принципу.

Об'єктом дослідження є гідність кожної людини як найвища соціальна цінність у сфері кримінального процесу України.

Предметом дослідження забезпечення права особи на повагу до її гідності на стадії досудового розслідування у кримінальному процесі України.

Методи дослідження обрано з огляду на поставлені мету і завдання, з урахуванням об'єкта й предмета дослідження. Основу дослідження становить загальний діалектичний метод наукового пізнання соціальних явищ і практики застосування принципу забезпечення права особи на повагу до її гідності в кримінальному процесі. Використовувалися також системно-структурний, історичний, порівняльно-правовий, функціонального аналізу, догматичного аналізу та моделювання, соціологічний, статистичний та інші методи.

Метод системно-структурного аналізу застосовувався при визначенні поняття й змісту принципу забезпечення права особи на повагу до її гідності, а також реалізації існуючої системи гарантій цього принципу в кримінальному процесі України.

Використання історичного і порівняльно-правового методів дозволило простежити еволюцію принципу поваги до гідності особи, механізму забезпечення усунення моральної шкоди в законодавстві та юридичній доктрині України й зарубіжних держав, проаналізувати різні підходи до розуміння сутності досліджуваного принципу, а також моральної шкоди, що завдана незаконними рішеннями, діями, бездіяльністю органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду.

Метод функціонального аналізу дав змогу розкрити захист права особи на повагу до її гідності як поліфункціональну систему правовідносин, які виникають у судовій практиці, пов'язану з різноманітними правовими проблемами, висвітлити її значення в кримінальному судочинстві.

Догматичний аналіз норм чинного законодавства сприяв виявленню їх недоліків і формулюванню пропозицій щодо створення нових і вдосконалення чинних правових норм з урахуванням природи, цілей і завдань принципу забезпечення права особи на повагу до її гідності.

Соціологічний метод було застосовано для збирання емпіричних матеріалів, вивчення і узагальненні правозастосовчої практики та пропозицій щодо покращення організації діяльності у даному напрямку. Статистичний метод було використано під час узагальнення результатів, отриманих у ході соціологічних досліджень.

У роботі всі методи дослідження використовувалися у взаємозв'язку, що забезпечило вирішення поставлених завдань за темою дослідження.

Теоретичну основу дисертації становлять наукові праці в галузі філософії, загальної і юридичної психології, загальної і юридичної етики, історії держави і права, загальної теорії права, конституційного, міжнародного, кримінального, кримінально-процесуального, цивільного, цивільного процесуального права та криміналістики вітчизняних і зарубіжних авторів за темою дослідження.

Наукова розробка організаційно-правових і процесуальних аспектів принципу забезпечення права особи на повагу до її гідності закладалася у дореволюційній правовій доктрині Росії, такими вченими, як Л. Є. Владимиров, С. І. Вікторський, О. Ф. Кістяківський, А. Ф. Коні, П. І. Люблінський, І. В. Михайловський, М. М. Розін, Д. Г. Тальберг, І. Я. Фойницький та ін.

Проблема охорони гідності особи в кримінальному судочинстві привертала увагу багатьох правознавців. Окремі її аспекти розглядалися в працях Б. Т. Безлепкіна, И. Е. Биховського, В. І. Галагана, С. І. Гришина, Ю. М. Грошевого, Т. М. Добровольської, П. С. Елькінд, Л. М. Карнеєвої, Ч. С. Касумова, О. С. Коблікова, Л. Д. Кокорева, О. П. Кучинської, Е. Ф. Куцовой, О. М. Ларіна, В. З. Лукашевича, П. А. Лупінської, С. Г. Любичева, М. М. Малєйна, В. Т. Маляренка, О. В. Мельник, О. Р. Михайленка, М. М. Михеєнка, В. В. Молдована, Т. М. Москальковой, Я. О. Мотовиловкера, В. Т. Нора, І. Л. Петрухіна, Д. П. Письменного, М. А. Погорецького, В. М. Савицького, М. С. Строговича, Г. І. Чангулі, М. О. Чельцова-Бебутова, С. А. Шейфера, С. Ф. Шумиліна, В. П. Шибіко, М. Є. Шумила та інших авторів. Вони внесли ряд пропозицій щодо подальшого вдосконалення захисту гідності особи, розвитку інституту моральної реабілітації. Однак категорія забезпечення поваги до гідності особи як самостійний принцип кримінального процесу в монографічному плані досліджувалася недостатньо; дія цього принципу в сучасних соціально-політичних умовах і на основі істотно зміненого законодавства України не вивчалась.

Нормативно-правову базу дослідження становлять Конституція України, міжнародно-правові акти з прав людини і судочинства, законодавство України, законодавство колишнього Союзу РСР та дореволюційної Росії, відповідні нормативно-правові акти низки зарубіжних держав – Російської Федерації, Республіки Білорусь та ін.

Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять: а) опубліковані дані судової статистики за 2004-2009 роки; б) результати приведених Верховним Судом України в 2004-2009 роках узагальнень судової практики в справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи та в деяких інших категоріях справ, а також з питань застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, з питань винесення окремих ухвал (постанов), повернення справ на додаткове розслідування; в) опублікована практика Європейського суду з прав людини за ст.3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року; г) результати вивчення 310 кримінальних справ, розглянутих судами Чернігівської області у 2004-2010 роках; д) результати анкетування 204 практичних працівників – слідчих і дізнавачів органів внутрішніх справ Чернігівської області.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше після вступу України до Ради Європи і прийняття Конституції 1996 року у науці кримінального процесу на монографічному рівні досліджено питання про поняття, зміст і проблеми реалізації принципу забезпечення права особи на повагу до її гідності під час досудового розслідування в кримінальному

процесі України і висунуто низку нових у концептуальному плані положень, висновків та пропозицій щодо удосконалення чинного КПК України та проектів нового КПК України, зокрема:

вперше:

- обґрунтовано особливий погляд дисертанта щодо суті поваги до гідності особи, а саме, гідність особи як багатопланова категорія одночасно є цінністю, що визнана державою, і суб'єктивним правом особи, захист якого гарантує держава;

- з урахуванням сучасного розвитку правової системи України визначені поняття гідності, моральної шкоди, під якими слід розуміти:

гідність особи як об'єкта суб'єктивного права – це її соціальна цінність, значущість, що виникає з народження, складається з окремих духовних, фізичних та моральних якостей, які забезпечують фізичну та моральну цілісність особи. Порушенням людської гідності є будь-яка дія чи бездіяльність, що принижує цінність особи як людини, як конкретної особистості, як представника визначеної соціальної групи;

моральної шкоди, яка полягає в душевних чи фізичних стражданнях, завданих особі рішеннями, діями чи бездіяльністю інших осіб, органів, організацій, що принижує цінність особи як людини, як конкретної особистості, як представника визначеної соціальної групи;

- комплексно досліджено і обґрунтовано висновок про те, що забезпечення права особи на повагу до її гідності є конституційним принципом, який діє на всіх стадіях кримінального процесу і полягає у забороні проведення будь-яких процесуальних дій та прийняття рішень, що принижують гідність особи;

- аргументовано висновок про те, що відповідальність за забезпечення права особи на повагу до її гідності покладається на осіб і органи, які ведуть процес, не лише під час проведення відповідних процесуальних дій, складанні відповідних процесуальних документів, але й за його межами, оскільки вони відповідають за процес і за людей, які ними залучені до нього;

- обґрунтовано висновок про те, що допущені при вчиненні окремих слідчих чи інших процесуальних дій порушення закону, які призвели до приниження гідності учасників процесу унеможливають використання як доказів фактичних даних, отриманих шляхом проведення такої процесуальної дії, оскільки не дотримана одна з умов процесуального порядку її проведення – заборона принижувати гідність особи при проведенні процесуальної дії;

удосконалено:

- систему процесуальних гарантій забезпечення права особи на повагу до її гідності під час досудового слідства та обґрунтовано, що основним забезпечувачем законності і вимоги поваги до гідності особи, є слідчий, особа, яка провадить дізнання, а також прокурорський нагляд, судовий і відомчий контроль на цій стадії процесу;

- аргументація щодо відновлення права на повагу до гідності, що було порушено внаслідок незаконних рішень, дій, бездіяльності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, суду та існуючий порядок відновлення прав особи і, зокрема, права особи на повагу до її гідності;

набули подальшого розвитку:

- пропозиції про необхідність введення до Загальної частини КПК України загальної норми, що передбачала б обов'язок поважати гідність особи при проведенні будь-якої слідчої чи іншої процесуальної дії;
- положення про доповнення чинного КПК України та законів України в частині забезпечення права кожної особи на повагу до її гідності у кримінальному процесі України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані в законотворчій діяльності – для вдосконалення чинного КПК України та при підготовці проектів нового КПК України, а також у правозастосовчій діяльності – при застосуванні органами дізнання, досудового слідства, прокуратури й суду норм кримінально-процесуального законодавства, які пов'язані із забезпеченням права особи на повагу до її гідності під час досудового розслідування; у науково-дослідній діяльності – для подальшого дослідження проблемних питань забезпечення прав та законних інтересів особи під час досудового розслідування; у навчальному процесі – під час викладання курсу „Кримінально-процесуальне право України”, спецкурсів з прав людини, при підготовці підручників, навчальних посібників з цих курсів.

Пропозиції автора до чинного КПК України та проекту нового КПК України (реєстраційний № 1233) направлені до Верховної Ради України, де вони отримали позитивну оцінку (Довідка з Комітету з питань правосуддя Верховної Ради України №04-30/18-1502 від 1 квітня 2010р.)

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки і рекомендації дисертації доповідалися на міжвузівський науково-практичній конференції „Історико-правові та соціально-економічні аспекти розвитку суспільства” (м. Чернігів, 26 березня 2004р.); міжнародній науково-практичній конференції „Розвиток наукових досліджень 2005” (м. Полтава, 7-9 квітня 2005р.); всеукраїнській науково-практичній конференції до дня науки „Правові проблеми сучасності в умовах розвитку юридичної науки” (м. Чернігів, 19 травня 2005р.); другій міжнародній науково-практичній конференції „Наукові дослідження – теорія та експеримент 2006” (м. Полтава, 15-17 травня 2006р.); третій міжнародній науково-практичній конференції „Наукові дослідження – теорія та експеримент 2007” (м. Полтава, 14-16 травня 2007 р.); міжнародній науково-практичній конференції „Розвиток наукових досліджень 2009” (м. Полтава, 23-25 листопада 2009р.).

Результати дослідження використовуються автором у навчальному процесі на лекціях та практичних заняттях з дисциплін „Конституційне право зарубіжних країн”, „Теорія держави і права”, „Права людини”, „Кримінально –процесуальне право України”, на юридичному факультеті Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці.

Публікації. Теоретичні положення і практичні рекомендації дисертації опубліковані в п'яти наукових статтях у фахових наукових виданнях ВАК України, а також в дев'яти тезах повідомлень на наукових конференціях, у тому числі чотирьох міжнародних.

Структура дисертації обрана відповідно до мети, завдань та логіки дослідження і складається зі вступу, двох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації – 251 сторінка, обсяг основного тексту – 196 сторінок. Список літератури містить – 342 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами, планами і темами, визначається об'єкт і предмет, мета та завдання дисертаційного дослідження, його методологічна основа та емпірична база, наукова новизна, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, апробація дослідження та особистий внесок автора у наукову розробку цієї теми.

Розділ I „Теоретичні й правові основи забезпечення поваги до гідності особи у кримінальному процесі” складається із трьох підрозділів. У цьому розділі досліджується поняття гідності, аналізується поняття права особи на повагу до її гідності, розглядається забезпечення права особи на повагу до її гідності як принцип кримінального процесу України.

У підрозділі 1.1. **„Суть поваги до гідності особи: етичний, юридичний та історичний аспекти”** гідність розглядається як одна з найсуттєвіших ознак людини, особи, а повага до прав, гідності особи, їх забезпечення - одними з найважливіших ознак демократичного суспільства і правової держави.

Повага до гідності особи як правова категорія являє собою нормативне визнання державою гідності людини як найвищої соціальної цінності, це моральний аспект легітимності державної політики.

Проведений автором аналіз змісту даного поняття в працях видатних представників філософської, історичної, етичної та юридичної думки різних часів і народів (Протагор, М.Лютер, Д.Бруно, Ф.Бекон, Д.Локк, Т.Джефферсон, Б.Спіноза, Т.Гоббс, І.Кант, Ф.Гегель, Л.Фейербах, Ж.Ж.Руссо, Дайсі, Ш.Фур'є, О.І.Герцен, В.Г.Белінський, І.П.Котляревський, П.П.Гулак-Артемівський, Г.Ф.Квітка-Основ'яненко, Є.П.Гребінка, Т.Г.Шевченко, М.Драгоманов, І.Франко, Л.Українка, Б.Чичерін, І.О.Ільїн, В.С.Соловйов, П.І.Новгородцев та ін.) дає підстави для висновку, що еволюція розуміння категорії „гідність” дуже тісно переплітається з історією боротьби з безправ'ям і пригнобленням людини, за свободу і рівність. Одночасно гідність залежить від становища людини в суспільстві, стану суспільства, здатності його забезпечити практичне утвердження невідчужуваних прав людини, її свободи.

Підрозділ 1.2. „Поняття права особи на повагу до її гідності” присвячений визначенню права особи на повагу до її гідності, розумінню його сутності.

Автор стверджує, що змістом права на повагу до гідності людини є законодавчо встановлена та гарантована державою сукупність норм, які дають кожній людині впевненість у своїй суспільній цінності, можливість усвідомлювати себе як особистість, поважати власні моральні принципи й етичні норми, наполягати на повазі до себе інших людей, державних органів та їх посадових і службових осіб, а також вимагати, щоб будь-які сумніви щодо її моральних якостей та етичних принципів були належним чином обґрунтовані.

Кримінальний процес відрізняється широкими повноваженнями суб'єктів щодо застосування заходів державного примусу. При цьому заходи кримінально-процесуального примусу можуть бути застосовані незалежно від волі та бажання особи, до якої вони застосовуються, практично на всіх стадіях кримінального процесу. Тому важливо, щоб застосування цих обмежень не принижувало гідності особи.

Лише конституційного закріплення права на повагу до гідності недостатньо для її захисту. Кримінально-процесуальний кодекс України повинен містити загальне положення, яке б закріплювало вимогу поважного ставлення до особи в кримінальному процесі, до всіх його учасників, незалежно від того, яку процесуальну функцію вони виконують, на всіх його стадіях.

Автор також пропонує взяти за основу й закріпити у статті 297 Цивільного кодексу України таке визначення: гідність особи як об'єкт суб'єктивного права – це її соціальна цінність, значущість, що виникає з народження, складається з окремих духовних, фізичних та моральних якостей, які забезпечують фізичну та моральну цілісність особи.

У підрозділі 1.3. „Забезпечення права особи на повагу до її гідності як принцип кримінального процесу України” забезпечення права особи на повагу до її гідності з врахуванням положень Конституції України (ст.3 і 28) і запропонованих в науці кримінального процесу критеріїв (М.М.Михеєнко) визначається і характеризується як конституційний принцип кримінального процесу, який лежить в основі кримінально-процесуальної діяльності. Наголошується, що він є основою правового регулювання кримінально – процесуальних відносин, визначає специфіку методу правового регулювання і перспективи розвитку кримінального судочинства. Так, з 294 опитаних автором слідчих і дізнавачів найбільше – 90 (49, 1%) висловились за те, щоб у загальній частині КПК України передбачити вимогу поваги до гідності особи саме як принцип усього кримінального процесу, а не записувати її до загальних положень досудового розслідування (за це – 16 опитаних, 7, 8%), чи до порядку проведення кожної слідчої дії (20 опитаних, 9, 8%).

Пропонується ввести до чинного КПК України статтю 13¹ „Забезпечення права особи на повагу до її гідності”.

Розділ II „Зміст забезпечення права особи на повагу до її гідності на стадії досудового розслідування”, який складається з п’яти підрозділів, присвячений дослідженню гарантій забезпечення права особи на повагу до її гідності на стадії досудового розслідування у кримінальному процесі України.

Підрозділ **2.1. „Досудове розслідування кримінальної справи: завдання і засоби їх досягнення”** присвячений аналізу досудового розслідування як самостійної стадії кримінального процесу України

На думку автора, для характеристики змісту стадії досудового розслідування має суттєве значення те, як формулюються його завдання, як вони співвідносяться з його метою, тому що учасники кримінально-процесуальних відносин, діючи в межах закону, переслідують різні цілі й використовують різні засоби для їх досягнення.

Соціальне призначення кримінально-процесуального законодавства, на думку автора, полягає насамперед у тому, щоб визначити морально виправдані, обґрунтовані підходи, методи, засоби для досягнення цілей кримінального процесу.

Допустимість застосування науково-технічних засобів і методів розслідування має визначатися за такими критеріями, як їх наукова обґрунтованість, об’єктивність і достовірність отримуваних при цьому результатів, вони не повинні суперечити етичним нормам, принижувати гідність особи тих, до кого застосовуються, їх використання має відповідати вимогам безпеки.

Автор наголошує на тому, що важливими гарантіями права особи на повагу до її гідності під час досудового розслідування є прокурорський нагляд, відомчий і судовий контроль, але основним безпосереднім забезпечувачем цього права є сам слідчий (особа, яка провадить дізнання), бо саме він, у першу чергу, несе процесуальну, а в окремих випадках – і дисциплінарну чи навіть кримінальну (ст.374 КПК України) відповідальність за незабезпечення прав особи. Цей висновок значною мірою підтверджується і даними опитування слідчих і дізнавачів.

У підрозділі **2.2. „Забезпечення права особи на повагу до гідності при проведенні слідчих дій”** дається загальна характеристика слідчих дій, критеріїв допустимості застосування тактичних прийомів при розслідуванні, гарантій, які б попереджували заподіяння моральної шкоди при проведенні окремих слідчих дій.

У стадії досудового розслідування основними засобами збирання й перевірки доказів є слідчі дії. Термін „слідчі дії” доволі часто вживається в тексті Кримінально-процесуального кодексу України. Детальна правова регламентація цієї діяльності є важливою ще й тому, що саме під час проведення слідчих дій можливим є приниження гідності особи, порушення її прав та законних інтересів. Поняття слідчих дій, на думку автора, має визначатися наступним чином: „Слідчі дії – це врегульовані нормами кримінально-процесуального права процесуальні дії, які здійснюються на стадії досудового розслідування органом дізнання, слідчим, прокурором за

певних підстав, умов і порядку їх проведення і спрямовані на збирання і (або) перевірку доказів”.

Автор робить висновок про те, що вимога поважати гідність особи не має універсального характеру та поширюється лише на деякі спеціально обумовлені в законі дії, зокрема, освідчування, відтворення обстановки й обставин події.

При проведенні допиту виникає велика кількість не врегульованих правом ситуацій, в яких для забезпечення права особи на повагу до гідності, захисту її прав та законних інтересів необхідним є суворе дотримання норм моралі, етичних норм.

Шкода гідності особи може бути заподіяна і під час проведення інших слідчих дій: пред'явлення для впізнання, обшуку і виїмки тощо. В ході проведення цих слідчих дій виникає ряд морально-правових проблем, частина з яких породжується недосконалістю чинного законодавства. З метою посилення гарантій поваги до гідності особи доцільно, на думку автора, доповнити ч.1 ст.114 чинного КПК України таким положенням: „Забороняється проведення слідчих та інших процесуальних дій, під час проведення яких принижується гідність особи або ставиться під загрозу її життя чи здоров'я”.

Дисертант вважає, що процесуальними гарантіями забезпечення права особи на повагу до її гідності під час досудового розслідування є також прокурорський нагляд, відомчий і судовий контроль на цій стадії кримінального процесу, передбачена законом присутність при проведенні окремих слідчих дій додаткових учасників процесу (педагога, лікаря, батьків та ін.). Також, автор не погоджується з висловленою в науковій літературі пропозицією про повну ліквідацію інституту понятих – їх присутність також є додатковою гарантією поваги до гідності особи під час проведення слідчої дії.

Завершується підрозділ обґрунтуванням висновку про те, що допущені при вчиненні окремих слідчих чи інших процесуальних дій порушення закону, які призвели до ущемлення прав та інтересів учасників процесу на повагу до гідності (приниження їхньої гідності), мають тягти за собою недопустимість використання як доказів фактичних даних, отриманих шляхом проведення такої процесуальної дії, оскільки не дотримана одна з умов процесуального порядку її проведення – заборона принижувати гідність особи при проведенні слідчої дії.

У підрозділі **2.3. „Забезпечення права особи на повагу до гідності при застосуванні затримання та взяття під варту”** аналізуються гарантії забезпечення права особи на повагу до її гідності при застосуванні таких заходів процесуального примусу, як затримання та взяття під варту, де існує найбільша вірогідність і небезпека обмеження прав людини.

Необхідно зазначити, що з точки зору забезпечення права особи на повагу до гідності питання про застосування таких заходів процесуального примусу, як затримання особи за підозрою у вчиненні злочину і взяття під варту, є дуже непростим, складним. Уже саме поміщення і особливо

перебування особи в місці затримання чи примусового ув'язнення до офіційного визнання її судом винною принижує гідність особи.

Обираючи запобіжний захід у вигляді взяття під варту, орган дізнання, слідчий, прокурор, суддя повинні мати таку сукупність відомостей, що характеризують особу, яка б обґрунтовано переконувала в тому, що інші, менш суворі запобіжні заходи можуть не забезпечити належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого. Разом з тим аналіз сучасної правозастосовчої практики дозволяє констатувати, що дослідження повних даних про особу перебуває на неналежному рівні.

Проаналізувавши змісту статей КПК України, які містять вказівку на підстави та порядок застосування зазначених заходів (ст.106, 148 КПК України), дозволяють автору зробити висновок про те, що вони не мають імперативного характеру, тобто, безпосередньо від самого слідчого чи особи, що проводить дізнання, залежить застосування запобіжного заходу. Хоча питання про взяття під варту вирішується суддею, проходячи попередню перевірку прокурора, все ж ініціатором порушення цього питання є саме особа, яка проводить розслідування і саме на неї покладається обов'язок уважно, ретельно з'ясовувати наявність достатніх підстав для застосування запобіжних заходів, керуючись при цьому не тільки юридичними, а й моральними правилами.

Дисертант пропонує доповнити частину 2 статті 106 КПК України положенням про обов'язок органу дізнання забезпечити право на повагу до гідності затриманих осіб. Також, на думку автора дослідження, необхідно в окремому Законі України „Про порядок короткочасного затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину” у загальних положеннях і в конкретних статтях закріпити вимогу забезпечення права особи на повагу до гідності затриманих осіб.

Підрозділ 2.4. „Забезпечення права особи на повагу до гідності при прийнятті процесуальних рішень на стадії досудового розслідування” присвячений питанням забезпечення поваги до гідності особи при прийнятті як поточних, так і підсумкових процесуальних рішень.

Процесуальні рішення виступають не тільки як засоби виконання обов'язків посадових осіб та органів держави, але й як спосіб реалізації законних прав учасників процесу.

На думку автора, процесуальні документи, культура їх складання засвідчують ставлення особи, яка проводить розслідування, до своєї діяльності, до осіб, які беруть участь у справі, до їхніх прав та свобод і, зокрема до права на повагу до їх гідності.

Обґрунтовується думка про те, що процесуальні рішення та інші процесуальні документи органу дізнання та слідчого повинні бути правильно оформлені за змістом, грамотно й охайно зовні оформлені. Недотримання цієї вимоги є виявом неповаги до учасників процесу, які будуть ознайомлюватися з цими документами, принижує їхню людську гідність.

Автор доходить до висновку, що порушення вимог закону особами, які відповідають за успішне вирішення завдань кримінального процесу,

призводять до слідчих і судових помилок, приниження гідності особи, обмеження законних прав і свобод учасників процесу, зниження виховного впливу кримінально-процесуальної діяльності, правового нігілізму.

У підрозділі **2.5. „Відшкодування моральної шкоди як механізм відновлення порушеного під час досудового розслідування права особи на повагу до гідності”** досліджується поняття „моральна шкода”, порядок відшкодування моральної шкоди, завданої особі порушенням права на повагу до її гідності.

Досліджується еволюція становлення інституту моральної шкоди, аналізуються погляди вчених, висловлені в різний час. Автор підтримує позицію вчених про те, що однакове розуміння терміна „моральна шкода” в межах кримінального та цивільного законодавства має особливе значення. Але ці критерії мають бути чіткими, зрозумілими, єдиними. Для цього, на думку автора, необхідно, у першу чергу, закріпити в ст.297 Цивільного кодексу України визначення гідності особи як об'єкта суб'єктивного права та положення про те, що є порушенням людської гідності. А саме, моральна шкода полягає в душевних чи фізичних стражданнях, завданих особі рішеннями, діями чи бездіяльністю інших осіб, органів, організацій, що принижує цінність особи як людини, як конкретної особистості, як представника визначеної соціальної групи. Наявність такого визначення в законодавстві України створювало б можливість посилення захисту гідності особи, сприяло б процесу реабілітації особи, визначення компенсації за завдану моральну шкоду, особливо в кримінальному процесі, який пов'язаний з можливістю істотних обмежень прав особи.

В усіх цивілізованих державах відновлення прав, порушених незаконними діями слідчих, прокурорів, суддів, відбувається через процедуру реабілітації. В чинному законодавстві України не існує визначення поняття реабілітації.

Автор пропонує врегулювати питання реабілітації на рівні кодексу, доповнивши його статтею 53-2 „Реабілітація”. Також зазначається, що норми закону „Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду”, ЦК України і КПК України не узгоджені між собою. Наявність норм щодо регулювання відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду, в різних нормативних актах не сприяє ефективному регулюванню. На думку автора, перелік випадків, унаслідок яких відшкодовується шкода, має бути єдиним. На думку автора, узгодження можна досягнути шляхом виключення частин 5 і 6 із ст. 4 зазначеного Закону.

З аналізу законів України автор робить висновок про те, що відшкодування моральної шкоди можливе не лише у випадках, установлених Законом України „Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду”, але і в окремих випадках порушення співробітниками міліції, служби безпеки й інших правоохоронних органів вимог

законодавства, що регулює їх діяльність. Це законодавство містить норми, що дають визначення моральної шкоди, яке суперечить цивільному законодавству. З метою усунення суперечностей пропонується частини 11 і 12 із ст. 5 Закону України „Про міліцію” виключити. З метою узгодження норм кримінально-процесуального законодавства з положеннями Основного Закону та Кримінального кодексу України, автор пропонує внести зміни до чинного КПК України, зокрема, доповнити статтю 28 КПК України та ч.1 статті 50 КПК України.

ВИСНОВКИ

Дослідивши питання забезпечення права особи на повагу до її гідності на стадії досудового розслідування у кримінальному процесі України, на основі аналізу чинного кримінально-процесуального законодавства та практики його застосування, законодавчого, практичного й наукового досвіду інших країн сформульовано й обґрунтовано наступні висновки:

1. Повага до людської гідності, тобто уявлення про цінність особистості з найдавніших часів була і є предметом уваги філософів, правознавців, істориків, її унікальність лежить в основі сучасної філософії прав людини, а динаміка прав людини є наслідком конкретно-історичних умов, які коригують значущість і актуальність тих благ, що відтворюються відповідними правами.

2. З метою ефективного захисту, в кримінально-процесуальній діяльності необхідно використовувати цивільно-правові критерії того, що є порушенням гідності особи. Для цього пропонується доповнити статтю 297 Цивільного кодексу України „Право на повагу до гідності та честі” положенням про те, що гідність особи як об’єкт суб’єктивного права – це її соціальна цінність, значущість, що виникає з народження, складається з окремих духовних, фізичних та моральних якостей, які забезпечують фізичну та моральну цілісність особи.

3. Пропонується доповнити статтю 2 чинного КПК України положенням про заборону принижувати гідність кожного, хто бере участь у кримінальному судочинстві.

4. Принцип забезпечення права особи на повагу до гідності впливає зі змісту цілого ряду норм кримінально-процесуального права, водночас, окремий припис, який би закріплював принцип забезпечення права особи на повагу до гідності, в КПК України відсутній. Саме тому важливим є чітке формулювання принципів із застосуванням зрозумілих кожному слів і словосполучень з тим, щоб стаття-принцип КПК України сприймалась усіма учасниками правовідносин, а інші статті передбачали б захист особи, її гідності в разі порушення цього принципу. З цією метою пропонується ввести до чинного КПК України статтю 13¹ „Забезпечення права особи на повагу до її гідності”.

5. Соціальне призначення кримінально-процесуального законодавства, на думку дисертанта, полягає насамперед у тому, щоб визначити морально

виправдані, обґрунтовані підходи, методи, засоби для досягнення цілей кримінального процесу, адже високоморальні цілі кримінального судочинства і, зокрема, стадії досудового розслідування, повинні ґрунтуватися на принципах гуманізму, справедливості і, безперечно, на повазі до гідності учасників кримінального процесу.

6. Пропонується доповнити ст.121 КПК України положенням про заборону слідчим, особам, що проводять дізнання, прокурорам та суддям виступати в пресі, по радіо і телебаченню з питань кримінальної справи, що розслідується, а ст. 166 „Порядок виклику свідка для допиту” КПК України - положенням, що забороняє використовувати публічні повідомлення свідків про виклик до слідчого, зокрема по телебаченню чи з допомогою інших засобів масової інформації.

7. Допущені при вчиненні окремих слідчих чи інших процесуальних дій порушення закону, які призвели до порушення права учасників процесу на повагу до їхньої гідності (приниження їхньої гідності), мають тягти за собою недопустимість використання як доказів фактичних даних, отриманих шляхом проведення такої процесуальної дії.

8. Автор не погоджується з висловленою в науковій літературі пропозицією про повну ліквідацію інституту понятих – їх присутність також є додатковою гарантією поваги до гідності особи під час проведення слідчої дії.

9. З метою посилення гарантій поваги до гідності особи, вважаємо доцільним доповнити ч.1 ст.114 чинного КПК України положенням про заборону проведення слідчих та інших процесуальних дій, під час проведення яких принижується гідність особи або ставиться під загрозу її життя чи здоров'я, а статтю 85 КПК України доповнити положенням про заборону включати до протоколу відомості, що принижують гідність особи.

10. Тримання особи під вартою може бути застосовано лише як тимчасовий запобіжний захід у разі нагальної необхідності запобігти злочині чи перепинити його. Надзвичайно важливим для забезпечення законності та тримання під вартою є надання необхідних гарантій, однією з яких має стати законодавчо закріплений принцип забезпечення права особи на повагу до гідності.

11. Пропонується доповнити частину 2 статті 106 КПК України „Затримання органом дізнання підозрюваного у вчиненні злочину” положенням про вимогу забезпечити право на повагу до гідності затриманих осіб.

12. Пропонується в окремому Законі України „Про порядок короткочасного затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину” у загальних положеннях і в конкретних статтях закріпити вимогу забезпечення права особи на повагу до гідності затриманих осіб.

13. Процесуальні рішення та інші процесуальні документи органу дізнання та слідчого повинні бути правильно оформлені за змістом, грамотно й охайно зовні оформлені. Недотримання цієї вимоги є виявом неповаги до учасників процесу, які будуть ознайомлюватися з цими документами, принижує

їхню людську гідність, маючи на увазі, що це документи, які складені офіційними органами й посадовими особами, уповноваженими державою на ведення справи.

14. Цивільно-правові критерії, що використовуються у кримінально-процесуальній діяльності мають бути чіткими, зрозумілими, єдиними. З цією метою пропонується доповнити статтю 23 ЦК України „Відшкодування моральної шкоди” і закріпити визначення моральної шкоди.

15. Існуючий порядок відновлення прав особи і, зокрема, права особи на повагу до її гідності є недосконалим унаслідок відсутності визначення реабілітації в Кримінально-процесуальному кодексі України. Тому у дисертаційному дослідженні пропонується врегулювати питання реабілітації на рівні кодексу, доповнивши його статтею 53-2 „Реабілітація”.

16. Потребують також узгодження положення Закону і Кодексу про критерії моральної шкоди й розмір її відшкодування. При цьому, на думку автора, узгодження можна досягнути шляхом виключення частин 5 і 6 із ст. 4 Закону України „Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду”.

17. Чинне законодавство містить норми, що дають визначення моральної шкоди, яке суперечить цивільному законодавству. З метою усунення суперечностей пропонується частини 11 і 12 із ст. 5 Закону України „Про міліцію” виключити.

18. З метою узгодження норм кримінально-процесуального законодавства з положеннями Основного Закону та КПК України, пропонується внести зміни до статей 28 і 50 чинного КПК України, які стосуються відшкодування моральної шкоди.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. **Марущак Н.В.** Про необхідність нового порядку відшкодування моральної шкоди, завданої особі незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду // Підприємництво, господарство і право, 2004, №5. – С. 129-132.

2. **Марущак Н.В.** Повага до гідності особи у кримінально-процесуальному законодавстві України // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 24. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. – С.484-490.

3. **Марущак Н.В.** Про зміст принципу поваги до гідності особи в кримінальному судочинстві // Підприємництво, господарство і право, 2004 , №8. – С.146-149.

4. **Марущак Н.В.** Справедливість у кримінальному судочинстві // Підприємництво, господарство і право, 2005, №12. – С. 174-177.

5. **Марущак Н.В.** Досудове розслідування кримінальної справи: завдання і засоби їх досягнення // Підприємництво, господарство і право, 2010, №3. – С.145-148.

6. **Марущак Н.В.** Проблема правового регулювання принципу уваження достоїнства людини в уголовном процесі України // „Историко-правовые и социально-экономические аспекты развития общества”. Сборник материалов научно-практической конференции. Выпуск 3. – Чернигов: Украинско-Российский институт (филиал) Московского государственного открытого университета в г. Чернигове, 2004 г. – С.37-42.

7. **Марущак Н.В.** Проблема забезпечення права на повагу до гідності особи у кримінальному судочинстві України // „Розвиток наукових досліджень 2005” : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Полтава, 7-9 листопада 2005р.: – Полтава: Вид-во „ІнтерГрафіка”, 2005. – Т.3. – С. 50-54.

8. **Марущак Н.В.** Проблема забезпечення права на повагу до гідності особи у кримінальному судочинстві України // Правові проблеми сучасності в умовах розвитку юридичної науки: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції до Дня науки, Чернігів, 19 травня 2005р. – Чернігів: КП „Видавництво „Чернігівські обереги”, 2005. – С.84-87.

9. **Марущак Н.В.** Моральність принципів правосуддя // „Наукові дослідження – теорія та експеримент 2006”: Матеріали другої міжнародної науково-практичної конференції, м. Полтава, 15-17 травня 2006р.: – Полтава: Вид-во „ІнтерГрафіка”, 2005. – Т.3. – С.49-53.

10. **Марущак Н.В.** Моральність кримінального процесу // Україна: шляхи культурного розвитку та формування духовної цілісності. Матеріали першої міжнародної наукової конференції (Чернігів, 18-19 травня 2006 р.). – Чернігів, 2006. – С.26-27.

11. **Марущак Н.В.** Гідність особи – ключове поняття теорії прав людини // „Розвиток наукових досліджень 2006”: Матеріали другої міжнародної науково-практичної конференції, м. Полтава, 27-29 листопада 2006р.: – Полтава: Вид-во „ІнтерГрафіка”, 2005. – Т.3. – С.55-58.

12. **Марущак Н.В.** Моральні основи кримінального процесу за Статутом кримінального судочинства 1864 р. // „Наукові дослідження – теорія та експеримент 2007”: Матеріали третьої міжнародної науково-практичної конференції, м. Полтава, 14-16 травня 2007 р.: – Полтава: Вид-во „ІнтерГрафіка”, 2007. – Т.3. – С. 76-79.

13. **Марущак Н.В.** Про необхідність нового порядку відшкодування моральної шкоди, що завдана особі незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду. // „Розвиток наукових досліджень 2007”: Матеріали третьої міжнародної науково-практичної конференції, м. Полтава, 26-28 листопада 2007 р.: – Полтава: Вид-во „ІнтерГрафіка”, 2007. – Т.3. – С. 65-69.

14. **Марущак Н.В.** Про практику застосування Європейської конвенції 1950 року при здійсненні правосуддя українськими судами // „Розвиток наукових досліджень 2009”: Матеріали п'ятої міжнародної науково-практичної конференції, м. Полтава, 23-25 листопада 2009р.: – Полтава: Вид-во „ІнтерГрафіка”, 2009. – Т.4. – С. 115-119.

АНОТАЦІЯ

Марущак Н. В. Забезпечення права особи на повагу до її гідності на стадії досудового розслідування у кримінальному процесі України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2010.

Дисертацію присвячено проблемам забезпечення поваги до гідності особи на стадії досудового розслідування у кримінальному процесі України. На основі аналізу чинного кримінально-процесуального законодавства та практики його застосування, законодавчого, практичного й наукового досвіду інших країн формулюється й обґрунтовується комплекс теоретичних положень, на яких базується висновок про те, що забезпечення поваги до гідності особи є самостійним принципом кримінального процесу. Досліджується система процесуальних гарантій принципу поваги до гідності особи, з'ясовуються особливості дії процесуальних гарантій поваги до гідності особи в кримінальному процесі, розглядається моральна шкода як наслідок приниження гідності особи в кримінальному процесі, досліджується порядок і стан відшкодування моральної шкоди, що завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів дізнання, досудового слідства, прокуратури або суду на стадії досудового розслідування в кримінальному процесі України.

У роботі формулюються наукові висновки та пропозиції щодо вдосконалення законодавства, що забезпечує реалізацію цього принципу в кримінальному процесі, а також усунення моральної шкоди, яка виникає внаслідок порушення права особи на повагу до її гідності.

Ключові слова: кримінальний процес, досудове розслідування, забезпечення прав особи, повага до гідності особи.

АННОТАЦИЯ

Марущак Н.В. Обеспечение права личности на уважение её достоинства на стадии досудебного расследования в уголовном процессе Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. Киев, 2010.

В диссертации исследуются сущность, нормативное содержание, значение и проблемы реализации принципа обеспечения права личности на уважение её достоинства на стадии досудебного расследования в уголовном процессе Украины.

В работе анализируются представления философов, правоведов, историков о ценности личности с древних времен до наших дней.

Обосновывается, что уникальность личности лежит в основе современной философии прав человека, уважение достоинства личности как правовая категория представляет собой нормативное признание государством достоинства человека как наивысшей социальной ценности и является моральным стандартом легитимности государственной политики, в том числе в сфере уголовного процесса.

Обосновывается вывод о том, что достоинство личности как объект субъективного права - это ее социальная ценность, значимость, возникающая с рождения и состоящая из отдельных духовных, физических и моральных качеств, которые обеспечивают физическую и духовную целостность личности. Также, по мнению автора, необходимо в уголовно-процессуальной деятельности использовать гражданско-правовые критерии того, что является унижением достоинства личности.

Исследуется право на уважение человеческого достоинства как право-принцип, которое доминирует над всеми другими правами человека. Обосновывается, что принцип обеспечения права личности на уважение её достоинства как конституционный принцип уголовного процесса является основой правового регулирования уголовно-процессуальных отношений, определяет специфику метода правового регулирования. Будучи закреплён в нормах, детально регламентирующих права и обязанности участников процесса, этот принцип является элементом единой системы, целостного механизма, реализации которого обеспечивает соблюдение прав человека в уголовном процессе и быстрое и полное раскрытие преступлений.

Исследуется функциональное назначение досудебного расследования, обеспечивающего необходимые условия для надлежащего рассмотрения и разрешения уголовного дела судом, акцентируется внимание на том, что высокоморальные цели уголовного процесса в целом и досудебного расследования в частности, не могут достигаться любыми средствами. Они должны основываться на принципах гуманизма, справедливости и, безусловно, на уважении достоинства всех субъектов уголовного процесса.

Исследуются система правовых гарантий, обеспечивающих уважение достоинства личности на стадии досудебного расследования в уголовном процессе Украины, в частности прокурорский надзор и судебный контроль на этой стадии процесса, участие в деле защитника подозреваемого и обвиняемого, представителя потерпевшего, понятых, законных представителей несовершеннолетних участников процессуальных действий и др. При этом подчёркивается, что основным обеспечителем достоинства личности должно быть лицо, производящее расследование. Оно не только само не должно унижать достоинство участника уголовно-процессуальных отношений, но и предупреждать и пресекать действия других участников процесса, направленных на унижение достоинства личности. Субъектами права на уважение достоинства личности являются все участники уголовно-процессуальных правоотношений независимо от того, какую процессуальную функцию они выполняют при производстве досудебного расследования: подозреваемый, обвиняемый, потерпевший, свидетель,

специалист, эксперт, понятой и т.д. Обосновывается вывод о том, что нарушения закона, допущенные при проведении отдельных следственных или других процессуальных действий, ущемляющие права и интересы участников процесса, унижающие их достоинство, влекут за собой недопустимость использования в качестве доказательств фактических данных, полученных путем проведения такого процессуального действия, так как не выполнено одно из условий процессуального порядка его проведения – запрет унижать достоинство личности при производстве следственного или иного процессуального действия.

Подчеркивается, что с точки зрения необходимости обеспечения права личности на уважение её достоинства особо внимательного подхода со стороны лица, производящего дознание, следователя, прокурора и судьи требует применение ими мер процессуального принуждения в виде задержания лица по подозрению в совершении преступления и заключения подозреваемого и обвиняемого под стражу.

Исследуется проблема возмещения ущерба, причиненного лицу незаконными действиями органов дознания, досудебного следствия, прокуратуры и суда. Отмечается, что существующий порядок возмещения ущерба, восстановления прав граждан, в том числе права на уважение достоинства личности, несовершенен, противоречив и нуждается в изменении.

В работе сформулированы предложения по совершенствованию действующего уголовно-процессуального законодательства Украины и проектов нового Уголовно-процессуального кодекса Украины с целью усиления правовых гарантий защиты прав и свобод личности, уважения ее достоинства на стадии досудебного расследования.

Ключевые слова: уголовный процесс Украины, досудебное расследование, обеспечение прав личности, уважение достоинства личности.

SUMMARY

Maruschak N. V. The provisions of the person's right to respect his own dignity on the stage of the pretrial investigation in the criminal process of Ukraine. - Manuscript.

The dissertation for obtaining the scientific degree of the candidate in Law in speciality 12.00.09-Criminal process and Criminalistics, forensic expertise, operational and investigative activity – Kyiv.2010

The dissertation is devoted to the theoretical, legal and applied problematic issues of providing the right of a person to respect his own dignity on the stage of pretrial investigation in the Criminal process of Ukraine.

The ethical, legal and historical aspects of the notion of a personal dignity as the social value of the subjective right of a person have been researched on the background of the analysis the Constitution of Ukraine provisions, international and legal acts in person's rights, Criminal procedural code and other laws of

Ukraine, foreign countries, projects of a new Criminal-procedural code of Ukraine, special literary sources, the materials of investigative and forensic practice.

It has been grounded that the provision of the right of a person to respect his own dignity is the constitutional principle of the Criminal Code of Ukraine that acts on all stages of the process. The context, the problematic issues of realizing the principle on the stage of the pretrial investigation while conducting inquiry actions ;exercising detention in custody; making procedural decisions, redressing financial damages caused to a person during the violation of this right have been studied here. Without denying the importance of the procurator's supervision, forensic (judicial) departmental inspection it has been stressed (is stressed) that the basic, direct, provider of the right of a person to his own dignity is a person who conducts the investigation. The subject of this right is a person in spite of the fact what procedural function he performs on this stage.

The conclusions and proposals for improving the legislation in the part of providing the person's right to respect his own dignity in the Criminal process of Ukraine have been formulated on the basis of the conducted research.

Key words: criminal process, pretrial investigation, provision of the right, respect to person's dignity.